

Műhelymunka Szociálpszichológiából

**Gondolkodni ér! – avagy a kogníció hatása az álhírek
felismerésére**

Készítette: Győry Réka

(Neptun kód: ULEXCQ)

Témavezető: Faragó Laura

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

Pszichológia BA

2021/2022 tavaszi félév

Absztrakt

Az álhírek erős befolyással bírnak a gazdasági, politikai életre és hétköznapijainkra egyaránt, így valódi társadalmi problémát jelentenek. Kutatásom célja annak vizsgálata, hogy milyen pszichológiai tényezők befolyásolják az igaz- és hamis hírek megkülönböztetésének képességét, valamint célul tűztem ki e folyamat leírását egy kognitív útmodell kialakításával. Emellett a gondolkodási folyamatok egy eddig nem vizsgált aspektusával, a *lezárás iránti igény* összefüggésben is vizsgáltam az álhírfelismerést. Hipotéziseim szerint a *kognitív reflexió* képessége javítja az álhír-detekciót, és ezen keresztül, a reflektív gondolkodás közvetítésével hatva a *kognícióigény* pozitív, míg a kognitív *lezárás iránti igény* negatív hatást gyakorol az álhírek felismerésére. Feltételezésem szerint a magas kognícióigény javítja a kognitív reflexió képességét, míg a magas lezárás iránti igény rontja, és így közvetetten hatnak a hírek helyes megítélésének képességére. Emellett azt is feltételeztem, hogy az álhírek felismerését negatívan befolyásolja az *összeesküvés-elméletekre* való fogékonyság, azaz a konspirációs mentalitás.

A kutatás kényelmi mintavétellel ($N = 295$), online kérdőív segítségével zajlott. A kérdőívben vizsgáltam a hírek valóságtartalmának felismerését, a kitöltők kognitív lezárás iránti igényét, kognitív reflexióját, kognícióigényét, valamint konspirációs mentalitását. Ezt követően útmodell-elemzés segítségével teszteltem hipotéziseimet.

Eredményeim alátámasztották a feltételezett útvonalmodellt. A kognitív reflexió növelte a hamis és igaz információk megkülönböztetésének képességét. A kognícióigény, valamint a lezárás iránti igény a kognitív reflexió hatásán keresztül valóban befolyásolta az álhírek pontos megítélését. A hírek helyes megítélésére negatív hatást gyakorolt a konspirációs mentalitás: azaz minél gyakrabban feltételez valaki összeesküvést, annál inkább romlik az álhír-detekció képessége.

A kutatás erőssége, hogy közös modellben vizsgálja azokat a kognitív pszichológiai konstruktumokat, amelyek befolyásolják az álhírek és az igaz hírek megkülönböztetésének képességét, valamint elsőként teszteli a lezárás iránti igény összefüggését az álhír-detekcióval. Rámutat az alapos információfeldolgozás, és az arra irányuló motiváció jelentőségére, és fő üzenete, hogy a gondolkodásra és a lezárásra való motiváció és képesség jelentős hatást gyakorol arra, hogy ellenállóak leszünk-e az álhírekkel szemben.

Kulcsszavak: *álhírek, konspirációs mentalitás, kognitív reflexió, lezárás iránti igény, kognícióigény*

Bár az álhír nem újkeletű jelenség, a hamis hírek jelenleg virágkorukat élik, amelyben jelentős szerepet játszik az online világ és a közösségi média (Kalsnes, 2018; Faragó, Kende, & Krekó, 2020). Elég csak a gyakori természettudományos jellegű, vagy politikai témájú álhírekre gondolnunk, melyekkel a közösségi média oldalain nap mint nap találkozhatunk. Felmerülhet a kérdés, hogy miért olyan gyakoriak az álhírek ezeken a felületeken? Egy tanulmány szerint a hamis hírek gyorsabban terjednek az igaz hírekhez viszonyítva (Pennycook & Rand, 2020), amely valószínűsíthetően tartalmuk újszerűségének köszönhető (Vosoughi, Roy, & Aral, 2018). Az álhírek a tartalmuknál fogva veszélyt jelenthetnek az „offline” média, azaz a világhálón kívüli médiumok felületein is, azonban az interneten terjedő félreinformálásokra ez fokozottan igaz a rendkívül gyors terjedésük miatt (Magony, 2021). Az álhírek hatásának pedig igen nagy mértékére mutat az az elemzés, amely szerint a 2016-os amerikai elnökválasztással kapcsolatos álhírek nagyobb népszerűséget tudhattak magukénak a valósághoz képest (Allcott & Gentzkow, 2017; Silverman, 2016). Nem csoda tehát, hogy a dezinformáció nemcsak a hétköznapiak gyakran előkerülő témája, hanem társadalmi probléma is egyben, valamint gazdag szakirodalommal rendelkező kutatási terület, mellyel számos diszciplína foglalkozik (Allcott & Gentzkow, 2017).

A hírek igazságtartalmának elkülönítése nagyon fontos képesség tehát, hiszen meghatározó abban, hogy napjaink információáradatában helyesen tájékozódjunk, és elkerüljük a félrevezetéseket. De vajon milyen tényezők befolyásolják az egyéni különbségeket a megtéveszthetőségben, és milyen folyamatok működnek egy hír igazságtartalmának értékelésekor? A korábbi tudományos munkák számos szociálpszichológiai és kognitív tényező hatását azonosították az álhír-detekció kapcsán (Bronstein, Pennycook, Bear, Rand, & Cannon, 2018; Porshnev, Miltsov, Lokot, & Koltsova, 2021; Brashier & Schacter, 2020). A fenti kérdésekre keresve a választ, jelen tanulmányban többek között a gondolkodási folyamat egy, az álhírek kontextusában eddig nem vizsgált aspektusával, a lezárás iránti igénnyel összefüggésben végeztem az álhírfelismerés vizsgálatát. Céljaim között szerepelt ezen felül ismereteink bővítése az igaz és hamis hírek megkülönböztetéséről, ennek kognitív és motivációs háttértényezőiről, továbbá célul tűztem ki e folyamat leírását egy útmodell kialakításával.

Elméleti bevezető

Az álhír, mint fogalom a dezinformáció egy fajtájaként definiálható, és minden olyan hamis közlést e kategóriába sorolhatunk, amely szándékosan félrevezető. Az hamis hírek készítőinek célja a valótlan információ valóságosként való szándékos bemutatása, amelynek oka lehet anyagi vagy ideológiai is (Celliers & Hattingh, 2020; Gelfert, 2018; Tandoc, 2019).

Az álhírek napjaink egyik jelentős, ám megoldatlan társadalmi problémáját jelentik. A félrevezető hírek a társadalmi, politikai és a gazdasági életre is jelentős befolyással bírnak (Eklund & Braun, 2019), Hírnevet tehet tönkre, vállalkozásokat dönthet romba, kihat a közvéleményre és politikai döntéseket befolyásolhat, hatásának mértéke pedig világszerte komoly aggodalomra ad okot (Tandoc, 2019). Ennek szemléltetésére Tandoc (2019) a WhatsApp üzenetküldő applikáción terjedő álhírek indította kegyetlen emberölésekről számol be cikkében két történetben is. Rámutat arra, hogy az álhírek emberéletekbe kerülhetnek, amelyre példa, mikor a feldühödött tömeg a terjedő hamis hírek miatt két, gyermekrablónak hitt embert égett el Mexikóban, valamint Indiában hasonló eset követelte több tucatnyi ember életét. A közéleti szférát tekintve, a 2016-os amerikai elnökválasztást megelőző időszakban az USA-ban kampányszintre emelkedett az álhírek terjesztése (Krizbai, 2019). A BuzzFeed hírterjesztő oldal elemzése alapján ugyanis a választással kapcsolatos, 20 legnépszerűbb politikai álhírnek népszerűbbnek és elterjedtebbnek bizonyult a 20 legnépszerűbb igaz hírhez viszonyítva az összesített megosztások, hozzászólások és kedvelések alapján (Silverman, 2016; Pennycook & Rand, 2019). Elmondható tehát, hogy a félretájékoztatás komoly veszélyt jelent a demokratikus folyamatokra. A 2016-os évet e kiugró jelenség és a közösségi média térnyerése miatt az álhírek történetének harmadik mérföldköveként írta le a sajtó valamint a közösségi média megjelenése után, amelyekhez hasonló jelentőség bírt a leírt eset a közéletben. (Krizbai, 2019)

A dezinformáció káros hatásainak sorát folytatva, emellett, hogy megzavarja a választási folyamatokat, nyugtalanságot, vitákat és ellenségeskedést kelt a nyilvánosságban (Celliers & Hattingh, 2020). A nyugtalanság növeli az általános bizonytalanságot és az bizalmatlanságot a hírekkel és hírforrásokkal szemben, emellett szükségtelen stresszforrásként van jelen a közéletben (Celliers & Hattingh, 2020). További konkrét példa az álhírek romboló hatására a koronavírus-járvány kapcsán megjelenő álhírek: egyes álhírek például a maszkhasználatról, vagy az oltással szembeni ellenállást erősítik, károkat okozva ezzel az egyén és a társadalom szintjén is. A koronavírussal kapcsolatos konspirációk támogatói kisebb eséllyel tartották be a járványügyi korlátozásokat vagy a közegészségügyi irányelveket (van der

Linden, Roozenbeek, & Compton, 2020). Kimutatták továbbá, hogy a Covid-19-cel kapcsolatos összeesküvés-elméletekbe vetett hit és a védőoltással kapcsolatos bizonytalanság között pozitív kapcsolat van (van der Linden, Roozenbeek, & Compton, 2020).

A közösségi média a valós és hamis hírek terjedését a többszörösére gyorsította az internet előtti időkhöz képest (Krizbai, 2019). Az online hírközlés ennek ellenére töretlenül sikeres formája az információközlésnek, mivel nemcsak a fogyasztók számára kényelmes, hanem a hírkészítőknek is előnyös: tömegeket érhetnek el igazán alacsony költséggel. (Celliers & Hattingh, 2020; Krizbai, 2019) A hírfogyasztók egyetlen megosztással a teljes „online ismeretségi körüknek” továbbíthatják az adott hírt. A közösségi média felhasználói emellett maguk is előléphetnek a médiatartalom gyártóivá, ami egyben azt is jelenti, hogy bárki eljuttathat tömegekhez saját készítésű információt, adott esetben álhírt is, mivel a felhasználók tényellenőrzés nélkül közzétehetnek és oszthatnak meg híreket (Allcott & Gentzkow, 2017; Celliers & Hattingh, 2020). Bár mára létrejöttek úgynevezett Fact Check oldalak, amelyek a tényellenőrzést szolgálják (Veszelszki & Falyuna, 2019), valamint 2018-tól, Magyarországon 2021-től a Facebook is tesz különböző lépéseket az álhírek megfékezésére (Magony, 2021), összességében a cenzúra túl kevés ahhoz, hogy a szándékos félrevezetéseket megállítsa. Ismert, hogy a Facebook a szabályzatát megszegő tartalmakat eltávolítja (ilyen például az öngyilkosság, erőszak, meztelenség, stb.), amelyeket részben algoritmus szűr ki, részben pedig a felhasználók. A felhasználók a hamis tartalomról is visszajelezhetnek, azonban az ezek elleni küzdelem sokkal nehezebb a nem megengedett tartalmakhoz képest, hiszen kiszűrésük időbe telik, valamint tényellenőrzésre is szükség van (Magony, 2021). Az igazoltan hamis hírek esetében a láthatóságot lecsökkentik, ezáltal kevesebb személyhez jut el az álhír, valamint felirat is figyelmeztet az ellenőrzött valótlanyságra, azonban a valótlan hírek törlésére nem kerül sor a szólásszabadság sértetlenségének érdekében (Magony, 2021).

Meg kell említenünk a közösségi oldalak személyre szabottságát, amelynek szintén lehetnek társadalmi veszélyei. A hírfolyam ajánlásait ugyanis a felhasználó preferenciáját figyelő algoritmus alakítja, ami azt jelenti, hogy például a politikai polarizáltságnak megfelelő hírforrásból származó híreket ajánl megtekintésre a közösségi oldal. Emellett a felhasználó a hasonló gondolkodású személyektől, csoportoktól és oldalaktól tájékozódik, és e kettő következményeként a személy könnyen kerülhet „információs gubóba” (Gálik, 2020; Magony, 2021). Ha mindenki a saját kis gubójában, vagy másnéven az úgynevezett „visszhangkamrájában” formálja a saját világnézetét, ez elkülönül a társadalom többi tagjától, és nem alakul ki közös tapasztalat, amely a társadalmat összetartaná. A társadalom tagjai

észrevehetetlenül különülnek el tapasztalataikban egymástól szegregált csoportokra, ez a folyamat pedig torzító erővel hathat a demokráciára (Gálik, 2020). A torzítást a későbbiekben bővebben tárgyalt vágyteljesítő gondolkodás fokozhatja, ami azt a kognitív tendenciát jelöli, mely során minél közelebb áll egy információ a személy világnézetéhez, annál hitelesebbnek észleli azt. Tehát a vágyainknak megfelelő híreket hajlamosabbak vagyunk igaznak ítélni, mint az azzal ellentéteseket, a valóságtól függetlenül (Babad & Katz, 1991).

Az álhírekre való fogékonyság egyéni különbségei

Az álhírekkel szembeni védettség jelentős egyéni különbségeket mutat, mivel az álhírdetektáció számtalan szociálpszichológiai és kognitív tényezővel áll összefüggésben (Brashier & Schacter, 2020; Bronstein, Pennycook, Bear, Rand, & Cannon, 2018; Porshnev, Miltsov, Lokot, & Koltsova, 2021). A következőkben a teljesség igénye nélkül tekintem át az álhírek észlelt hitelességét befolyásoló motivációs és kognitív tényezőket.

I. Politikai orientáció és pártpreferencia

A korábbi kutatások elsősorban a politikai orientáció szemszögéből vizsgálták az álhírekre való fogékonyságot. A pártpreferenciát középpontba helyező tanulmányok szerint az általunk támogatott pártnak kedvező hírek hihetőbbnek tűnnek, és biztosabbak is vagyunk elfogulatlanságukban, viszont ha a kedvelt pártunkat diszkreditáló hírrel találkozunk, nagyobb valószínűséggel ítéljük azt hamisnak és elfogultnak. Ezzel szemben az ellenszenves pártoknak kedvező híreket hajlamosabbak vagyunk a részrehajló propaganda részének tekinteni. Ez a hatás erősebb relációt mutatott a helyes álhír-felismeréssel a politikai orientációnál, amely szintén hatással bír az ítéletalkotásunkra. (Farágó, Kende, & Krekó, 2020; Pennycook & Rand, 2020; Ross, Rand, & Pennycook, 2021). Egyes tanulmányok szerint a konzervatív beállítódásúak körében gyakoribb az álhírekre való fogékonyság (Allcott & Gentzkow, 2017), azonban egy reprezentatív, hazai kutatás szerint inkább szimmetria jellemzi a liberális és konzervatív szemléletűek álhír-detekcióját, vagyis mindkét beállítódás esetén hasonló mértékű torzítás figyelhető meg az észlelésben (Farágó, Kende, & Krekó, 2020).

II. Konspirációs mentalitás

A konspirációs, más néven összeesküvéses mentalitás egy általános tendenciát jelent az összeesküvéses gondolatok és elméletek elfogadására. Stabil egyéni különbségeket jelez: megfigyelhető, hogy amennyiben egy személy hisz egy konspirációban, akkor hajlamosabb

más összeesküvés-elméletekben is hinni. (Bruder, Haffke, Neave, Nouripannah, & Imhoff, 2013.) A mentalitás szó kifejezi, hogy a jelenség egyfajta gondolkodásbeli beállítódásként ragadható meg jól. (Bruder, Haffke, Neave, Nouripannah, & Imhoff, 2013.) Az összeesküvéses mentalitás egyik jellegzetes tulajdonsága a nagyhatalmú, magas státuszú csoportokkal szembeni előítélet, akiket az elmélet hívói fenyegetőnek, már-már mindenhatónak tartanak, és akiket titkos összeesküvések tervezésével vádolnak. Az összeesküvéses mentalitás eszközként szolgálhat az egyén csökkent hatalmának látszólagos visszaállítására, tehát a negatív társas identitással való megbirkózás egyik módjává válik az összeesküvésekben való hit. (Imhoff & Bruder, 2014)

Az összeesküvés-elméletekben való hit másik fontos funkciója, hogy magyarázatot ad olyan komplex eseményekre, amelyekre sokszor nincsen hivatalosan elfogadott, biztos álláspont vagy magyarázat, vagy túlságosan bonyolult és átláthatatlan (Marchlewska, Cichocka, & Kossowska, 2017). A konspirációk által az egyén jólinformálnak érezheti magát, illetve átélheti egy közösséghez tartozás élményét, azonban ez a pontos tájékozódás rovására történik. Funkciójukat tekintve az összeesküvés-elméletek így a kontroll és bejósolhatóság alapigényét szolgálják (Imhoff & Bruder, 2014), tehát pszichológiai, valamint ideológiai igényeket is kielégítenek.

Az álhír fogalma – definíció szerint – a hamis konspirációkat is felöleli a megtévesztő vagy félretájékoztató információk több másik formája mellett (Kalsnes, 2018). A konspirációs mentalitás és az álhír-detekció kapcsolata mégis inkonzisztensnek mutatkozik: míg egyes kutatások nem tudtak kimutatni kapcsolatot a konspirációs mentalitás és az álhírek észlelt hitelessége között (Halpern, Valenzuela, Katz, & Miranda, 2019), addig mások negatív összefüggést találtak a két tényező között (Porshnev, Miltsov, Lokot, & Koltsova, 2021). Említhetünk olyan, politikai vonatkozásban vizsgálódó kutatást is, amely csak az ellenzéki vágyteljesítő hírek esetében tudott kimutatni gyenge, negatív kapcsolatot a helyes áhírfelismerés és az összeesküvéses mentalitás között (Farágó, Kende, & Krekó, 2020).

III. Ismerősségi hatás

Az elmúlt években teret nyert a kogníció álhírekre gyakorolt hatásának vizsgálata is. Az illuzórikus igazsághatás, amely egyszerű heurisztikaként működik, az ismerősségi hatáson alapulva gyakorol befolyást az ítélőképességre: Bronstein és munkatársainak eredményei rámutatnak, hogy a hírek szalagcímeivel elég egyszer találkozni, hogy másodjára pontosabbnak

és helyesebbnek ítéljük meg őket (Bronstein, Pennycook, Bear, Rand, & Cannon, 2018). Az ismétlés ugyanis elősegíti a gyors kognitív feldolgozást, ami aztán növeli hír észlelt hitelességét. Tehát a korábban már látott vagy hallott hírt csupán az ismerősség okán nagyobb valószínűséggel hisszük el. Erre a folyamatra a kognitív stílus és kognitív képességek nem gyakoroltak hatást (Fazio, Brashier, Payne, & Marsh, 2015; Pennycook & Rand, 2020).

IV. Vágyteljesítő gondolkodás

Fontos szerepet tölt be a hírek megítélésénél a hírtartalommal szembeni elfogultság, azaz a vágyteljesítő gondolkodás. A vágyteljesítő gondolkodás értelmében hitelesebbnek tartjuk azt az információt, amiről azt szeretnénk, hogy valós legyen. (Babad & Katz, 1991; Mayraz, 2011) Ez a kognitív torzítás ahhoz vezet, hogy a véleményünkkel egybehangzó híreket rendszerint hitelesebbnek gondoljuk, mint a nézeteinkkel ellentéteseket, még akkor is, ha történetesen álhíreket olvasunk. Hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy a vágyteljesítő hírek hiteles forrásokból származnak, és nagyobb valószínűséggel gondoljuk ezeket valódinak (Babad & Katz, 1991; Faragó, Kende, & Krekó, 2020).

V. Kognitív reflexió

A vágyteljesítő gondolkodás hatását mérsékelheti a kognitív reflexió, az analitikus gondolkodásra való készség és hajlam. A kognitív reflexió olyan képesség, amely megmutatja, hogy a személy inkább felületesen, heurisztikákra alapozva, vagy éppen ellenkezőleg, alaposan, szisztematikusan dolgozza fel az információkat. Továbbá magába foglalja az első, intuitív válasz felülvizsgálatára való képességet (Pennycook & Rand, 2020). Fogalmát és mérőeszközét, a Kognitív Reflexió Tesztet (CRT) a döntéskutató Frederick vezette be (Frederick, 2005). A mérőskála találós kérdéshez hasonlítható tételei átgondolás nélkül egy helytelen, „intuitív” választ generálnak, azonban ahhoz, hogy eljussunk a helyes megoldáshoz, szükség van az „impulzív”, első gondolat alapos gondolkodással történő felülvizsgálására. Frederick (2005) a döntési helyzeteket vizsgálva alkalmazta ezt a kialakított skálát. A kutatás során kiderült, hogy máshogy hoznak döntést a kognitív reflexió eltérő mértékével rendelkező személyek, amely az eltérő információfeldolgozásnak köszönhető: olyan erős kapcsolat mutatkozott a döntés és a kognitív reflexió között, hogy a döntési preferencia olykor önmagában a kognitív reflexió magasabb vagy alacsonyabb szintjét fejezte ki. Míg a *kognitív reflexió* az szisztematikus gondolkodásra való hajlamot facilitálja (Campitelli & Gerrans, 2014; Frederick,

2005; Pennycook & Rand, 2019), addig az alacsonyabb rendű kognitív feldolgozási mechanizmusok a felületes feldolgozást segítik elő, amelyet nem szakítanak meg elaborációs folyamatok (pl. az állítások szkepticizmus és analitikus gondolkodás nélküli megközelítése, az intuitív válaszok elfogadása (Campitelli & Gerrans, 2014)).

A kognitív reflexió és az álhírfelismerés között erős, pozitív összefüggést mutattak ki a kutatások: az alacsony kognitív reflexióval rendelkező személyek gyenge teljesítménnyel különítették el az igaz híreket a hamisaktól, ezzel szemben az analitikusan, alapos feldolgozással gondolkodók még akkor is sikeresebbnek bizonyultak az álhír-detekcióban, ha az adott hír a személyek politikai nézeteivel egybehangzó volt (Pennycook & Rand, 2020). A kognitív reflexió erősebb hatást gyakorol a hírek megítélésére, mint a vágyteljesítő gondolkodás, így még ha az elvárásainkkal konzisztens álhírrel is találkozunk, az alapos, szisztematikus információfeldolgozás előmozdíthatja az álhír felismerését. A korábbi kutatások alapján tehát minél jobb az egyén kognitív reflexiója, annál könnyebben felismeri az álhíreket (Pennycook & Rand, 2020; Ross, Rand, & Pennycook, 2021).

VI. Kognícióigény

Az egyének között eltérés található a kognitív tevékenységekre, illetve a gondolkodásra fordított időben és energiabefektetésben, illetve az erre való hajlandóságban: a magas kognícióigénnyel rendelkezők gyakrabban végeznek mentális erőfeszítést igénylő tevékenységeket, illetve jobban is élvezik azokat, ahogy a kognitív erőfeszítést igénylő körülményeket is. Az magas kognícióigénnyel rendelkezők több energiát is fektetnek a kognitív tevékenységekbe (Cacioppo, Petty, Feinstein, Blair, & Jarvis, 1996; Kelemen, 2013; Petty, Brinol, Loersch, & McCaslin, 2009). Továbbá a magas kognícióigény pozitívan jár együtt a szisztematikus gondolkodással, és az alaposabb információ feldolgozással (Thomson és Oppenheimer 2016).

A legfrissebb kutatások a kognícióigényt összefüggésbe hozták a koronavírussal kapcsolatos álhírek felismerésével: a magasabb kognícióigénnyel rendelkező személyek megbízhatóbban ismerték fel a téves állításokat (Su, Lee, & Xiao, 2022). Huber és munkatársai (2021) a felismert hamis hírek korrekcióját megfigyelve az egyéneknél arra a következtetésre jutottak, hogy a magas kognícióigényű személyeknél elősegíti a hamis hírek korrigálását, hogy az adott információt nagyobb energiabefektetéssel, analitikusabban dolgozzák fel. Emellett a magas kognícióigénnyel rendelkezők pontosabban ítélik meg azt, hogy milyen eséllyel ismerik

fel, hogy álhírrrel állnak-e szemben: ha tisztábban látjuk a megtévesztésekkel szembeni sérülékenységenket, könnyebben is korrigáljuk azokat, mely hozzájárul a jobb áhírfelismeréshez (Huber, Borah, & Gil de Zúñiga, 2021).

VII. Lezárás iránti igény

A kognitív stílus meghatározza a megismerési folyamatainkat a nyílt vagy zárt gondolkodáson keresztül. A nyílt gondolkodás az információk gyűjtését, a zárt gondolkodás pedig ennek ellentétéként az elme lezárását, az információfeldolgozás befagyasztását motiválja. A zárt gondolkodás során így szükségképpen a korábbi előítéleteinkre és benyomásainkra támaszkodunk percepciónk és ítéleteink létrehozása során. A kognitív stílus meghatározó eleme a lezárás iránti igény, mely elősegíti egy adott helyzetben a zárt vagy nyílt gondolkodás preferenciáját, és heurisztikus információfeldolgozásként működik. A könnyen hozzáférhető mentális sémáink alapján, különböző aspektusokban jelenik meg. Ilyen például a bejósolhatóság igénye, a rendezettség és átláthatóság preferenciája, ellenérzés a kétértelműséggel szemben és a zárt gondolkodási stílus (Kruglanski, 2005). A lezárás iránti igény magas szintjével jellemezhető személyekre jellemző, hogy szeretnék minél gyorsabban döntést hozni, és ezért megragadják a könnyen hozzáférhető információkat, valamint nagyobb eséllyel alkalmazzák a zárt gondolkodást a nyílttal szemben. A lezárás iránti igény a megismerésen keresztül befolyásolja társas kapcsolatainkat és gondolkodásmódunkat (Marchlewska, Cichocka, & Kossowska, 2017; Webster & Kruglanski, 1994).

Az álhírekkel összefüggésben nem vizsgálták korábban a lezárás iránti igény konstruktumát, csak az összeesküvés-elméletek vonatkozásában. Marchlewska és munkatársai pozitív összefüggést találtak a lezárás iránti igény és az összeesküvés-elméletek észlelt hitelessége között (Marchlewska, Cichocka, & Kossowska, 2017). Az összeesküvés-elméletek egyszerű, felszínes válaszokkal szolgálhatnak komplex kérdésekre, amelyekre sokszor nincsen hivatalosan álláspont vagy magyarázat. Ebből az következik, hogy igen vonzóak lehetnek azon személyek számára, akik elutasítják a bizonytalan helyzeteket, például a magas lezárás iránti igénnyel rendelkezők számára is (Marchlewska, Cichocka, & Kossowska, 2017; Porshnev, Miltsov, Lokot, & Koltsova, 2021)

Összefoglalásként, a megtéveszthetőség elkerülésének az érdekében fontos tisztában lennünk azzal, hogy milyen hatások keresztüzében állunk egy adott információról való vélemény alkotásakor, hiszen a pontos tájékozódásunkat elősegítheti az általunk ismert hatások

mérlegre tétele. Az álhírek legfőbb megtévesztő erejüket a személyek áhírnek való kitettségéből, vagy szelektív kitettségéből, politikai vonatkozásban a pártpreferenciából és különböző kognitív komponensekből nyerik, melyek közül kiemelkedik az ismerősségi hatás (Tandoc, 2019; Vosoughi, Roy, & Aral, 2018). Egy adott hír hitelesnek ítéelésében továbbá döntő jelentősége lehet a kognitív reflexiónak és analitikus gondolkodásnak, amely magas szintje védőfaktorként lehet jelen az álhírekkel szemben. (Pennycook & Rand, 2019). A teljesség igénye nélkül bemutatott tényezők közül kutatásomban az álhírek és hírek elkülönítésének kognitív aspektusaira fókuszálok. A korábbi tanulmányok alapján bizonyíthatónak látszik a pozitív kapcsolat a hírek és álhírek elkülönítésének képessége valamint a kognitív reflexió között, azonban még nem tisztázott, hogy milyen tényezők befolyásolják az analitikus, reflektív gondolkodást. Kutatásomban tehát a kognitív reflexióra ható tényezők feltárásának céljával a lezárás iránti igényt és a kognícióigényt vizsgálom, valamint a konspirációs mentalitás fogalmával foglalkozom, melynek összefüggése az áhírfelismeréssel a megelőző szakirodalom alapján nem mondható ki egyhangúlag.

Kutatási kérdés, hipotézisek

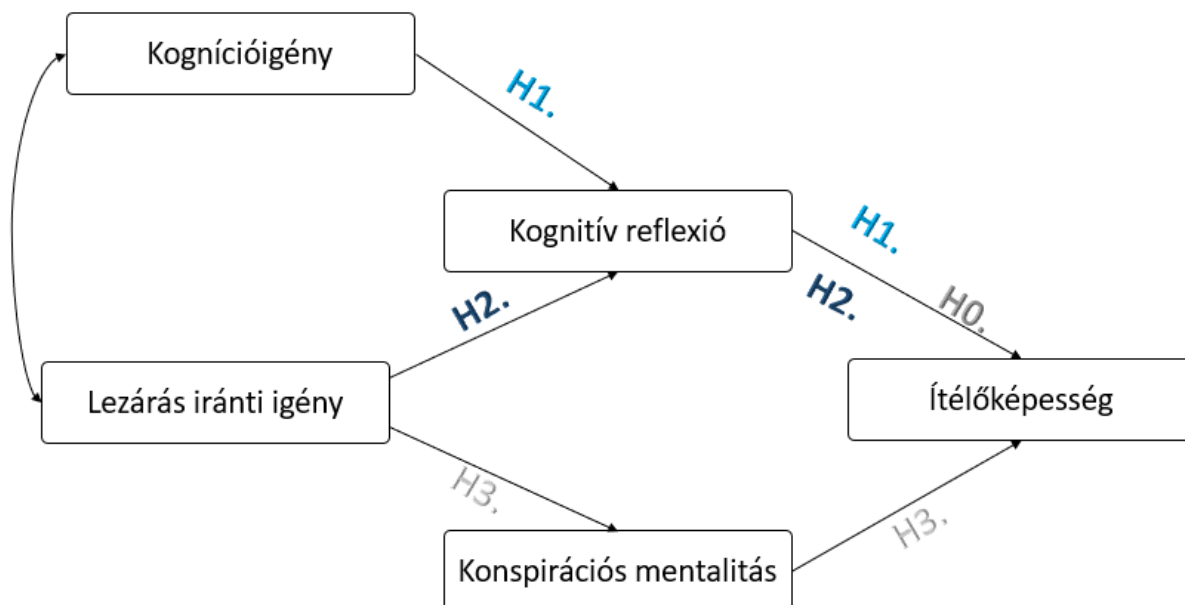
Az áhírfelismerés kognitív és motivációs aspektusaira vonatkozó korábbi szakirodalma alapján állítottam össze a hipotetikus modelletemet. Kiinduló, nulladik hipotézisem szerint a kognitív reflexió pozitívan befolyásolja az hírek és álhírek elkülönítésének képességét: minél szisztematikusabban gondolkodik valaki, annál könnyebben megkülönbözteti az álhíreket a valós hírektől (H0). Több tanulmány is kapcsolatot talált az analitikus gondolkodásmód és az áhírfelismerés hatékonysága között, így célom ezen eredmények magyar mintán történő replikálása (Bronstein, Pennycook, Bear, Rand, & Cannon, 2018; Pennycook & Rand, 2019; Ross, Rand, & Pennycook, 2021).

Első hipotézisem szerint a kognícióigény pozitívan befolyásolja a kognitív reflexió szintjét, és közvetve hatást gyakorol az álhírek felismerésére (H1). Mivel a magas kognícióigény pozitívan jár együtt a szisztematikus gondolkodással (Thomson & Oppenheimer, 2016), így várható, hogy a magas kognícióigény megnövekedett kognitív reflexióhoz vezet, és közvetve hatékonyabb áhír-detekcióhoz. Huber, Borah és Gil de Zúñiga (2021) munkája alapján a magas kognícióigényű személyek pontosabban ítélik meg saját megtéveszthetőségüket, melyhez reflektív gondolkodás szükséges, ezért a kognitív reflexió által közvetített kapcsolatot feltételezhető a kognícióigény és áhírfelismerés között.

Második hipotézisem szerint a lezárás iránti igény negatívan befolyásolja a kognitív reflexió szintjét, és ezáltal közvetve hatást gyakorol az álhírek felismerésére (H2). A lezárás iránti igény magas szintjével jellemezhető személyekre jellemző, hogy szeretnének minél gyorsabban döntést hozni, és ezért megragadják a könnyen hozzáférhető információkat (Csanádi, Szabó, & Harsányi, 2009), így várható, hogy a kognitív reflexió teszten nagyobb eséllyel adnak intuitív válaszokat, és az álhíreket is nagyobb eséllyel fogják hitelesnek tartani.

Harmadik hipotézisem szerint a lezárás iránti igény pozitívan befolyásolja a konspirációs mentalitás szintjét, és ezáltal közvetve hatást gyakorol az álhírek felismerésére (H3). A magas lezárás iránti igény az összeesküvés-elméletekre való fokozott fogékonysággal jár együtt (Marchlewska, Cichocka, & Kossowska, 2017), mivel a konspirációk a komplex kérdésekre egyszerű és gyors magyarázattal szolgálnak, amely a magas lezárási igényű személyeket jellemzi. Ennek eredményeként az összeesküvés-elméletekben erősebben hívő személyek kevésbé képesek elkülöníteni az álhíreket a valós hírektől (Porshnev, Miltsov, Lokot, & Koltsova, 2021).

A fenti hipotézisek alapján egy útmodellt állítottam össze. A fent ismertetett hipotézisek mellett a modellbe a lezárás iránti igény és a kognícióigény közötti korrelációt is feltüntettem, Kruglanski és munkatársai nyomán (1991). A hipotetikus modellem a következőképpen ábrázolható:

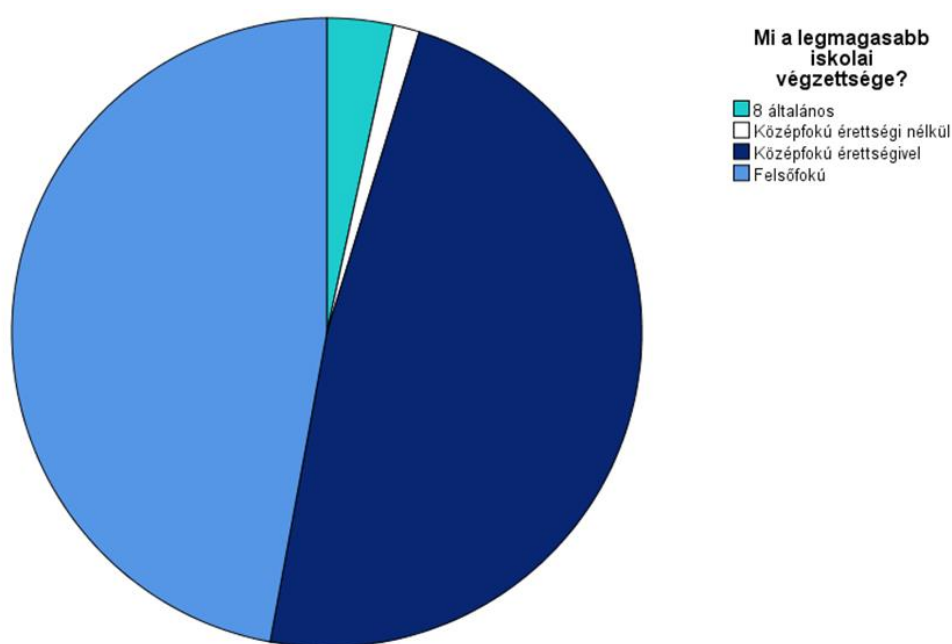

1. ábra – A hipotetikus útmodell, a 0-3. hipotézisek jelölésével. A kognitív reflexió mediálásával feltételezett kapcsolat a kognícióigény, a lezárás iránti igény és a hírek megítélésének képessége között. Látható továbbá a feltételezett, konspirációs mentalitás által közvetett kapcsolat a lezárás iránti igény és az ítéloképesség között.

Módszer

Vizsgálati személyek

A vizsgálatban kényelmi mintavétellel dolgoztunk. Magyar nyelvű, 18 év feletti személyek tölthették ki a kérdőívet, akik elfogadták a beleegyező nyilatkozatot. Az adattisztítás során a 310 résztvevő közül kizártuk azokat, akik a kérdőívet nem töltötték ki teljesen, nem töltötték be a 18. életévüket, illetve azokat, akik a megbízható és figyelmes kitöltést ellenőrző kérdésre nem adtak helyes választ (*Ez egy ellenőrző kérdés. Jelöljön 4-est!*). Így végül 295 személy, 219 nő és 76 férfi (74,5%, ill. 25,5%) adatait elemeztük ($M = 31,70$, $SD = 15,06$). Főként magasan iskolázott, fiatal női kitöltők vettek részt a vizsgálatban, ezért a mintám nem tekinthető reprezentatívnak a felnőtt magyar lakosságra nézve. Ezt a torzítást szemlélteti a második ábra.

Eljárás és etikai megfontolások

A közösségi média segítségével gyűjtöttünk résztvevőket a vizsgálathoz. Az online kérdőívet a vizsgálati személyek elektronikusan töltötték ki a Qualtrics nevű kérdőívező szoftver felületén keresztül. A kérdőívet a Facebook közösségimédia-oldal segítségével

2. ábra A tesztelt minta eloszlása végzettség alapján

juttattam el a célcsoportokhoz részben a saját oldalamon, részben a különböző csoportokban történő megosztással.

A kutatás a pszichológus etika irányelveinek megfelel, egyetemi intézeti kutatásetikai engedéllyel rendelkezik, melynek száma 2021_34. A vizsgálatban történő részvétel feltétele a tájékoztató- és beleegyező nyilatkozat elfogadása, amely a kérdőív első oldalán található, ennek hiányában nem lehetett folytatni a vizsgálatot. A résztvevők ebben a nyilatkozatban tájékoztatást kaptak a vizsgálat feltételeiről, céljáról és az adatkezelésről, illetve arról, hogy bármikor ideiglenesen vagy végleg megszakíthatják a kitöltést. A részvétel anonim módon történt, a megadott adatokat pedig szigorúan bizalmasan kezeljük, ezekbe csak én és a témavezetőm nyerhet betekintést.

Mérőeszközök

I. Ál- és igaz hírek megítélése

Az álhír-felismerés képességének méréséhez saját hírösszeállítást készítettem. A kigyűjtött hírek korábban online (ál)hírportálokon ténylegesen megjelentek, a kérdőívben pedig illusztráló képüket, szalagcímüket és alcímüket tüntettem fel, amely hasonlított egy közösségimédia-oldal hírfolyamában megjelenő hírhez. Ezt a hírmegjelenítési módszert alkalmazta korábban Pennycook és Rand (2019) is. A kitöltőknek a képek és a szalagcímek megtekintése során kellett értékelniük, hogy 1-től 7-ig milyen valószínűséggel tartják igaznak az adott hírt (1 - biztosan hamis; 7 - biztosan igaz). A kitöltőknek 10 valós és 10 hamis hírről kellett véleményt formálnia (a kitöltők nem tudták, hány ál- és igaz hír van), amelyek egy előzetes pilot-tesztelés során mind megtévesztették az értékelők legalább 25%-át, de nem többet a tesztelők 75%-ánál. Így biztosítottam, hogy nem került sem túl egyértelműen igaz, sem túlságosan megtévesztő hír a tesztbe. Továbbá, csak olyan hírek kerültek felhasználásra, amelyeknek nem volt politikai tartalma, és amelyek egyértelműen igaznak vagy hamisnak bizonyultak, tartalmuk igazolható és utánakereshető volt. Az igaz hírek kategóriájába csak olyan hírek kerülhettek, amelyek megjelentek több megbízhatónak tekinthető, nagyobb hírportálon, hamis hír pedig csakis olyan hír lehetett, amely bizonyíthatóan hamis (pl. nem egyezik a jelen tudomány elfogadott álláspontjával), így például a csak szenzációkeresés miatt hamisnak tűnő, túlzásokat tartalmazó híreket nem soroltam ide.

Pennycook és Rand (2019) módszere alapján a két alskálából, az igaz és hamis hírek pontszámából számolhattuk ki az általános ítélőképesség mutatóját. A hamis hírekre, valamint

a valós hírekre adott pontszámokból számoltam külön-külön átlagot, majd ezekből számoltam ki az összesített mutatót. A valós hírek pontszámából kivonva a hamis hírekét egy -6 és +6 közötti skálát kapunk, amelyen a pozitív pontszámok az inkább pontos álhírfelismerést (igaz hírek hitelessége > álhírek hitelessége), a negatív pontszámok pedig az álhírekkel szembeni nagyobb sérülékenységet jelzik (álhírek hitelessége > igaz hírek hitelessége).

A hírek igazságtartalmának megítélésén felül (*Ön szerint mennyire valószínű, hogy ez a hír igaz?* 1 - Egészen biztosan nem igaz; 7 – Egészen biztosan igaz) a résztvevőknek meg kellett jelölnie, hogy korábban hallották-e már az adott hírt (Látta vagy hallotta már ezt a hírt korábban? 1. Nem; 2. Bizonytalan; 3. Igen) (Pennycook & Rand, 2020).

II. Lezárás iránti igény skála

A kognitív lezárás igényére, illetve elkerülésére való hajlam egyéni különbségeinek mérésére szolgál a Webster és Kruglanski által kifejlesztett, 47 tételes *Lezárás Iránti Igény Skála*, melynek Csanádi, Szabó és Harsányi általi magyar fordítását használtam (Webster & Kruglanski, 1994, ford: Csanádi, Szabó, & Harsányi, 2009). A skála magyar nyelvre történő adaptációja megbízhatónak bizonyult. A tételek közül 5 a szociális kíváncsiságot méri (pl: „*Soha nem sértettem meg más érzéseit.*”), ezen felül 5, a lezárás iránti igényt mérő alskálát tartalmaz: Rend és Szervezettség Igénye (pl. „*Véleményem szerint a világos szabályok és a rend a munkában elengedhetetlenek a sikerhez.*”), Bizonytalansággal Szembeni Ellenérzés (pl: „*Nagyon felzaklat, amikor egy fontos kérdésben nem látok tisztán.*”), Döntéskészség (pl: „*A fontos döntéseket általában gyorsan és magabiztosan hozom meg.*”), Többszemponthuság Igénye/Kerülése (pl: „*Amikor egy problémáról gondolkodom, annyi különböző véleményt fontolóra veszek az ügyben, amennyit csak lehetséges.*”), illetve Újdonságkeresés/-kerülés (pl: „*Élvezem azt a fajta bizonytalanságot, amikor belemegyek egy új helyzetbe anélkül, hogy tudnám, mi fog történni.*”) alskálák (Csanádi, Szabó, & Harsányi, 2009). Minden tétel esetében 7 fokú Likert-skálán jelezhetik a kitöltők az állításokkal történő egyetértésüket: az egyes az „Egyáltalán nem igaz rám”, míg a hetes a „Teljes mértékben igaz rám” választ jelöli. A skálán elért magas pontszám magas kognitív lezárás iránti igényt jelez. A vizsgálatban a teljes skálát egyben használtuk fel, az alskálákkal külön nem végeztünk elemzést.

III. Kognitív reflexió teszt

A Frederick által kidolgozott Kognitív Reflexió Teszt (CRT) 3 tételét további 4, Thomson és Oppenheimer által leírt tétellel egészítettem ki. A felhasznált 7 tétel mindegyike

nyitott kérdés, melyek akár egyetlen szóval is megválaszolhatóak. A találós kérdéshez hasonlítható tételekre gondolkodás nélkül helytelen, „intuitív” válasz adható, szisztematikus gondolkodás által azonban felülírható az „impulzív” első gondolat, így juthatunk el a kérdés helyes megfejtéséhez (pl. *Emily apjának három lánya van. Az első két lány neve Április és Május. Hogy hívják a harmadik lányt?* Intuitív, helytelen válasz: *Június*; Szisztematikus, helyes válasz: *Emily*). A helyes válaszok 1, míg a helytelen válaszok 0 pontot értek. Az elérhető pontszám így 0-7 között alakult. A magas összpontszám az erős kognitív reflexiós készséget mutatja, amely analitikus információfeldolgozással és szisztematikus gondolkodással jár együtt (Frederick, 2005; Thomson & Oppenheimer, 2016).

IV. Konspirációs mentalitás

A konspirációs mentalitás mérésére Bruder és munkatársai 5 tételes Konspirációs Mentalitás Skáláját (CMS) használtam fel (pl. *Vannak olyan titkos szervezetek, melyek nagyban befolyásolják a politikai döntéseket*). A tételekkel való egyetértést mértékét százalékban kell megadni, ahol a 0% jelölése azt jelenti, hogy egészen biztosan nem igaz, az 50%, hogy se nem valószínű, se nem valószínűtlen, míg a 100% pedig azt jelenti, hogy teljesen biztos, hogy igaz az állítás. Minél nagyobb a kitöltő pontszáma, annál magasabb a konspirációs mentalitása (Bruder, Haffke, Neave, Nouripana, & Imhoff, 2013.).

V. Kognícióigény

A résztvevők megismerés iránti igényét a Cacioppo és Petty által készített, Kelemen által magyarra fordított Kognícióigény skála 5 tételével mértem (Cacioppo, Petty, Feinstein, Blair, & Jarvis, 1996, ford: Kelemen, 2013). A résztvevők 7 fokú Likert-skálák segítségével jelölhették a tételekkel való egyetértésüket (pl: *„Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára.”* (1 = Egyáltalán nem értek egyet, 7 = Teljes mértékben egyetértek). A magas pontszám magas kognícióigényt jelez.

A kutatás során több ízben ellenőriztem a résztvevők megbízhatóságát. 3 figyelemellenőrző kérdést helyeztem el a kérdőívben: egy figyelmetlen kitöltést kiszűrő kérdést (*„Ez egy ellenőrző kérdés. Jelöljön 4-est!”*), a teszt végén egy, a random válaszadásra vonatkozó kérdést (*„Volt, hogy véletlenszerűen válaszolt bármikor a kitöltés során? Kérem válaszoljon őszintén!”*), valamint szintén a teszt végén egy „csalást” felmérő kérdést: *„Utánakeresett bármelyik hírnek a neten (pl. Google-n)? Kérem, válaszoljon őszintén!”* Ezen

kérdésekkel kiszűrhetőek a komolytalan vagy nem megbízható válaszadók, így biztosítottam, hogy csak motivált személyek vegyenek részt a vizsgálatban.

A kutatáshoz felhasznált teljes tesztbatteria megtalálható a mellékletben.

Eredmények

Leíró statisztika

Adataimat az SPSS Statistics 26-os statisztikai program segítségével elemeztem. A valós és valótlan hírek alskálái egyaránt megfelelő reliabilitással rendelkeztek (hamis hírek: $\alpha = 0,66$, igaz hírek: $\alpha = 0,58$). A megbízhatóságot mutató Cronbach-alfa értékét a hírek megítélése esetén tekinthetjük rugalmasnak: ha az adott skála szituációk széles spektrumát fedi le (nem pedig egy konstruktumot mér), akkor az alacsonyabb megbízhatóság nem jelent problémát (Schmitt, 1996; Faragó, Kende, & Krekó, 2020), tehát 0,6-os érték alatt is elfogadhatónak számít az igaz hírek skála megbízhatósága.

Megbízhatónak bizonyult minden további felhasznált skála is. Az 1. táblázatban összefoglalva láthatóak az adattisztítás után a használt skálák átlagai, szórásai és megbízhatóságuk mutatója (Cronbach-alfa).

1. táblázat: Az elemzések során használt skálák átlaga, szórása és a megbízhatóságot mutató Cronbach-alfa1; $N = 295$

	Átlag	Szórás	Cronbach-alfa
Konspirációs Mentalitás Skála	66,030	15,016	0,639
Kognitív Reflexió Teszt ¹	1,720	0,255	-
Lezárás Iránti Igény Skála	4,263	0,436	0,653
Kognícióigény Skála ²	5,267	1,187	0,580
Hamis hírek megítélése skála	3,057	0,877	0,662
Igaz hírek megítélése skála	4,124	0,770	0,579
Ítézőképesség: a hírek és álhírek megkülönböztetése	1,067	0,917	-

¹ A Kognitív Reflexió Teszt dichotóm válaszkálája, valamint teljesítményteszt jellege miatt nem számoltam reliabilitást

² Bár a kognícióigény skála reliabilitása kétséges, mivel a skála fontos szerepet játszik a vizsgálatunkban, ezért az alacsony reliabilitása ellenére felhasználtuk az elemzésekben

Hipotézistesztelés

A teljes modell tesztelése előtt többszörös lineáris regresszió segítségével térképeztem fel a vizsgált változók kapcsolatát a hírek megítélésének képességével. Független változóként a kognitív reflexiót, a lezárás iránti igényt, a konspirációs mentalitást és a kognícióigényt alkalmaztam, a függő változó pedig a hírek megítélése (ítélőképesség) volt. Az eredmények értelmezésekor a standardizált Béta (β), a t-érték (t) és a szignifikancia (p) mutatóit vettem figyelembe, ezek a 2. táblázatban láthatók.

2. táblázat – A többszörös lineáris regresszió eredményei. A kognitív reflexió és a konspirációs mentalitás hatása szignifikáns az ítéőképességre.

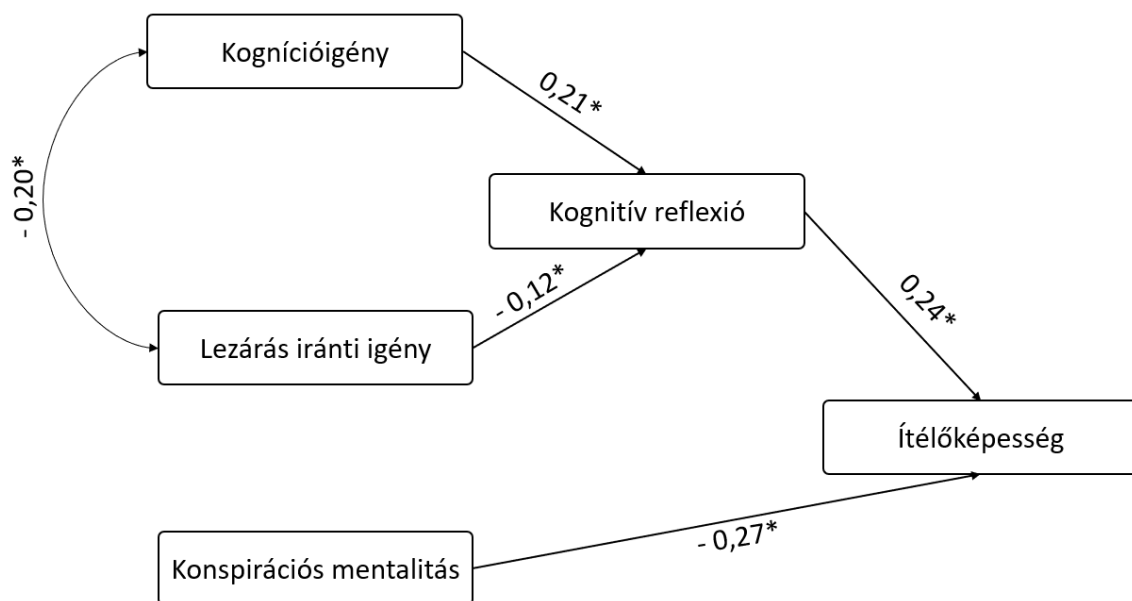
	Standardizált Béta együttható (β)	t-érték (t)	Szignifi- kancia (p)	95%-os konfidencia intervallum (Bétára nézve)	
				Alsó határ	Felső határ
Kognitív reflexió	0,232	4,053	0,000*	0,430	1,242
Lezárás iránti igény	0,057	1,025	0,306	-0,111	0,352
Konspirációs mentalitás	-0,263	-4,785	0,000*	-0,023	-0,009
Kognícióigény	0,009	0,157	0,875	-0,080	0,094

A prediktorok az ítéőképesség varianciájának 13,6%-át magyarázták ($r^2_{Adj} = 0,136$, $R = 0,388$), a magyarázott variancia szignifikáns ($F(5, 288) = 10,232$; $p < 0,000$). A tesztelt változók közül kettő jósolta be szignifikánsan a hírek helyes megítélését: a kognitív reflexió a várt módon pozitív hatást gyakorolt rá ($\beta = 0,232$; $t(295) = 4,053$; $p = 0,000$), a konspirációs mentalitás pedig negatívan befolyásolta az ítéőképességet ($\beta = -0,263$; $t(295) = -4,785$; $p = 0,000$). Ezzel teljesült is a nulladik hipotézisem, miszerint a kognitív reflexió pozitívan függ össze az álhír-detekció képességével: minél analitikusabban és szisztematikusabban gondolkodik valaki, annál könnyebben különbözteti meg az álhíreket a valós hírektől (H_0).

A felállított modellt és a mediációkat SPSS Amosban, útmodell elemzéssel teszteltem bootstrapping eljárással, amely a modell illeszkedésvizsgálata során a mutatók konfidenciaintervallumait is kiszámítja. Model building - model trimming technikát alkalmaztam, azaz az eljárás során elsőként egy szaturált modellt építettem, melynek a szabadságfoka nulla, majd ezt követően töröltem a nem szignifikáns útvonalakat (Kugler, Jost, & Noorbaloochi, 2014). A modell illeszkedését a pCLOSE, a Khi-négyzet, az RMSEA, a CFI és a TLI mutatók segítségével ellenőriztem. Az első kivételével ezen mutatók mindegyike a

letesztelt, megfigyelt modell és a hipotetikus modell közötti különbségeket vagy kovarianciamátrixaik eltérését jelzi. A Khi-négyzet a várt és megfigyelt kovarianciamátrixok különbségét mutatja, tehát értéke minél jobban közelít a nullához, annál jobb modellilleszkedést mutat. Ennek mértékeként javasolt a khi-négyzet szabadságfokkal való használata, (χ^2 , df), ahol általános viszonyítási alapként az 5, vagy annál kisebb értékek szolgálhatnak. Az RMSEA 0,05 érték alatt mutat megfelelő illeszkedést, míg a CFI és a TFI mutatók 0,95-ös érték felett jeleznek elfogadható modellt. A pCLOSE mutató szignifikáns értéke esetén pedig a tesztelt modell nem megfelelő (Kugler, Jost, & Noorbaloochi, 2014; Faragó, Kende 2017).

A tesztelt modell megfelelőnek bizonyult, nagyon jó illeszkedést mutatott (Khi2 (5) = 6,830), $p < 0,234$, RMSEA = 0,035 (90% CI: 0,000; 0,094), PCLOSE = 0,585, TLI = 0,994, CFI = 0,998). Az így kapott eredményeinket az alábbi útmodell összegzi, melyen a vizsgált változók standardizált, direkt hatásai láthatóak. A szignifikáns útvonalakat csillaggal jelöltem (3. ábra).

3. ábra – Az útmodell-elemzés eredményei (sztenderdizált direkt hatások). A kognitív reflexió szignifikánsan mediálta a kognícióigény és a lezárás iránti igény hatását az ítézőképességre. A lezárás iránti igény nem volt hatással a konspirációs mentalitás szintjére, azonban a konspirációs mentalitás negatívan járt együtt az ítézőképességgel.

A kognitív reflexió szignifikánsan mediálta a kognícióigény hatását a hírek megítélésének képességére (sztenderdizált indirekt hatás: $\beta = 0,051$, $p = 0,001^*$, $CI = [0,024; 0,088]$). Bár a kognícióigény nem gyakorolt közvetlen hatást az ítézőképességre a többszörös lineáris regresszió alapján, azonban az indirekt hatás mégis szignifikáns volt („mediation only

model”) (Sakaluk 2016). A modell alapján igazolódott az első hipotézis: a magas kognícióigény pozitívan jár együtt a szisztematikus gondolkodással, és ezáltal a személyek könnyebben elkülönítették az álhíreket a valós hírektől.

A lezárás iránti igény szignifikáns indirekt hatást gyakorolt az ítéldőképessegre a kognitív reflexión keresztül (szttenderdizált indirekt hatás: $\beta = -0,029$, $p = 0,031^*$, $CI = [-0,059; -0,007]$). Az első hipotézishez hasonló módon a lezárás iránti igény nem gyakorolt közvetlen hatást az ítéldőképessegre a többszörös lineáris regresszió alapján, kizárólag indirekt hatást („mediation only model”) tudtunk kimutatni (Sakaluk, 2016). A második hipotézis is teljesült tehát: a magas lezárás iránti igény intuitív gondolkodással járt együtt, és ezáltal a személyek nehezebben különítették el az álhíreket a valós hírektől.

Az eredmények a harmadik hipotézisemet csak részben támasztották alá, mivel a konspirációs mentalitás nem mediálta szignifikánsan a lezárás iránti igény és az ítéldőképeség közti kapcsolatot ($\beta = 0,268$; $CI = [0,168; 0,217]$, $p = 0,000$). A konspirációs mentalitás azonban szignifikáns közvetlen negatív hatást gyakorolt az álhírek felismerésére ($\beta = -0,268$; $CI = [-0,365; -0,176]$, $p = 0,001$). Minél fogékonyabb tehát valaki az összeesküvés-elméletekre, annál kevésbé tudja elkülöníteni az álhíreket az igaz hírektől.

A 3. ábrán látható modellt nemcsak a hírek megítélésének képességére, hanem az álhírek felismerésére is ellenőriztem az előbbieken leírt módon. A kutatás hipotézisei teljesültek nemcsak a hírek megkülönböztetésének, hanem a hamis hírek felismerésének vonatkozásában is. ($\chi^2 = 3,665$, $p < 0,301$, $RMSEA = 0,027$ (90% CI : 0,000; 0,106), $PCLOSE = 0,579$, $TLI = 0,974$, $CFI = 0,987$). A leírt modell tehát általánosan alkalmazhatónak bizonyult mind az ítéldőképessegre, mind csak az álhír-skálára vonatkozóan.

Megvitatás

Az álhírek erős befolyással bírnak a gazdasági, politikai életre és hétköznapijainkra egyaránt, így valódi társadalmi problémát jelentenek. Munkámban az álhírekkel szembeni védettségünk (vagy épp védtelenségünk) pszichológiai okait igyekeztem feltárni, fókuszálva a kognitív aspektusokra. Kutatásomban a kognitív reflexió, a lezárás iránti igény, a konspirációs mentalitás, valamint a kognícióigény hatását vizsgáltam az álhír-detekció képességére.

Első hipotézisemben megvizsgáltam a kognícióigény ítéldőképessegre gyakorolt hatását. Bár a kognícióigény közvetlenül nem függött össze az ítéldőképesseggel, a kognitív tevékenységek iránti magas igény pozitívan együtt járt az alapos információfeldolgozással, így

közvetetten jobb teljesítményt jelzett előre a hamis hírek pontos felismerésében. Kutatásom alátámasztja a korábbi szakirodalom eredményeit, miszerint a magas kognícióigény magas kognitív reflexióval jár együtt (Thomson & Oppenheimer, 2016), valamint azt, hogy a szisztematikus információfeldolgozás szoros kapcsolatban áll az álhírek pontosabb felismerésével (Bronstein, Pennycook, Bear, Rand, & Cannon, 2018; Ross, Rand, & Pennycook, 2021).

A lezárás iránti igény szerepe az álhírek észlelt hitelességében ezidáig megválaszolatlan kérdés volt a szakirodalomban. A második hipotézis eredményei alapján azt mondhatjuk, hogy azok a személyek, akiknek magas a kognitív lezárás iránti igénye, azaz szeretnék minél előbb lezárni az információfeldolgozást és gyors döntést hozni, intuitívabb és felszínebb döntést hoznak, amely az álhírek rosszabb detekcióját eredményezi. Korábban Marchlewska és munkatársai (2017) a magas lezárás iránti igény összefüggését találták az összeesküvés-elméletek hitelességével, hiszen a gyors lezárásra motivált emberek könnyebben megragadták a konspirációkat. Kutatásom rámutat, hogy ez a negatív kapcsolat az álhírek esetén is igaz lehet: a reflektív gondolkodás által közvetett kapcsolatot sikerült kimutatni a lezárás iránti igény és hírek igazságtartalmának helyes megítélése között.

Harmadik hipotézisemben a konspirációs mentalitás hatását vizsgáltam az álhírek felismerésére. Korábbi kutatások alapján a konspirációs mentalitás és az álhír-detekció kapcsolata ellentmondásos, jelen kutatás eredményei alapján viszont pozitív kapcsolat feltételezhető. Eredményeim szerint azok, akik hajlamosak az összeesküvés-elméletekben való hitre, nagyobb eséllyel hiszik el az álhíreket. Ez egybeesik azon korábbi kutatás eredményeivel, amely a konspirációs mentalitás negatív hatását találták az álhírfelismerésre (Porshnev, Miltsov, Lokot, & Koltsova, 2021). Az összeesküvéses mentalitás azonban a lezárás iránti igénnyel nem mutatott kapcsolatot, szemben Marchlewska és munkatársainak (2017) eredményével. Ebben feltételezhetően szerepe lehetett a nem reprezentatív mintámnak, valamint annak, hogy a mérésükben használt skálájuk csakis nemzeti érintettségű, menekült-kérdéssel foglalkozó, politikai témájú tételekből tevődött össze, míg kutatásomban ettől eltérő skálát használtam, amelynek tételei ennél szélesebb témaköröket fednek le.

Eredményeimet összegezve elmondható, hogy a kognícióigény előmozdítja, a lezárás iránti igény pedig gátolja a reflektív gondolkodást, és mindkettő közvetve hatást gyakorol a hírmegítélés képességére. Emellett a magas konspirációs mentalitás csökkentette az álhír-detekció képességét.

Limitációk

A kutatás limitációjaként meg kell említeni, hogy a kognícióigényt mérő skála 5 tételéből a megbízhatóság javítása érdekében 2 tételt el kellett hagynom, így csak 3 tételes skálával mértem fel a résztvevők kognícióigényét. Feltételezhető, hogy a nem reprezentatív mintavételnek köszönhetően a skála nem differenciált megfelelően, hiszen a kitöltők többsége magas iskolai végzettségű, fiatal személy volt.

További limitáció, hogy a kérdőívet kitöltőknek nem volt lehetőségük a teljes cikkek elolvasására, csupán illusztráló képet, szalagcímet és alcímet láthattak. A szalagcímen és az alcímben feltüntetett szöveg megfogalmazása így döntő jelentőségű lehet az ítéletalkotásban, ezért a kutatás limitációja lehet, hogy a személyek nem tudták elolvasni a teljes cikket, és enélkül kellett megítélniük a hír hitelességét. Ezáltal sérülhetett valamelyest a kutatás ökológiai validitása, azonban egy tanulmány szerint a hírtalmak 59%-át a személyek ugyanezen feltételek között osztják meg, azaz a teljes cikket el sem olvasva (Gabiellov, Ramachandran, Chaintreau, & Legout, 2016, id. Faragó, Kende, & Krekó, 2020). Emellett a címek, illetve alcímek keltik az első benyomást, ami az olvasó emlékeit befolyásolva torzítólag hathat a percepcióra a hír tartalmának olvasásakor (Ecker, Lewandowsky, Chang, & Pillai, 2014). Az általam alkalmazott módszer korábbi kutatások során is használatos volt (Pennycook & Rand, 2019; Faragó, Kende, & Krekó, 2020).

További limitációként említhető, hogy a kényelmi mintavétel, valamint a kísérleti elrendezés hiánya csökkenthette a kutatás külső és belső validitását.

Fontos hangsúlyozni, hogy az eredmények nem a magyar populációt reprezentáló kitöltők elemzése alapján születtek. Így javaslom a kutatás reprezentatív mintán történő megismétlését az ismertett modell külső validitásának növeléséhez, illetve a belső validitás erősítéséhez a kutatás hipotéziseinek tesztelését kísérlet segítségével, például a lezárás iránti igény kísérleti manipulálásával.

Kitekintés

Kutatásom újdonsága, hogy a lezárás iránti igényt korábban még nem vizsgálták az álhírekkel összefüggésben, valamint az, hogy bár ismert volt reflektív gondolkodás álhírfelismerést javító hatása, még nem vizsgálták a kognitív reflexiót előidéző, illetve arra ható tényezőket az álhírfelismerés kontextusában. Kutatásom eredményei szerint a kognícióigény és a lezárás iránti igény közvetett hatást gyakorol az álhír-detekcióra a kognitív reflexión

keresztül: a kognícióigény pozitívan, a lezárás iránti igény negatívan befolyásolta a szisztematikus, reflektív gondolkodást, mely hatást gyakorolt a hírek igazságtartalmának megítélésére. Munkám megerősíti, hogy az analitikus gondolkodásra való hajlandóság védőfaktorként van jelen az álhírek káros hatásával szemben, azonban a konspirációs mentalitás és a lezárás iránti igény magas szintje növeli a sérülékenységet.

Kutatásom útravalójaként szeretném hangsúlyozni a szisztematikus információfeldolgozásra irányuló motiváció jelentőségét, amely nélkülözhetetlen napjaink információtömegében a pontos tájékozódáshoz. Több tanulmány a kognitív képességeket hangsúlyozza az álhírek vizsgálatokor (Bronstein, Pennycook, Bear, Rand, & Cannon, 2018; Tandoc, 2019), azonban kutatásom rámutat, hogy a kognitív képességeknek motivációs bázisa van. A gyors kognitív lezárás motivációja a felületesebb gondolkodást segíti elő, és ezáltal gyengébb minőségű információfeldolgozás történik. A lezárási motiváció következtében romlik a kogníció hatékonysága, és a felületesebb kogníció gyengébb álhírfelismeréssel jár együtt. A tanulmány fő üzenete, hogy a gondolkodásra és a lezárásra való motiváció jelentős hatást gyakorol arra, hogy megtéveszthetők, vagy épp ellenkezőleg, ellenállóak leszünk-e az álhírekkel szemben.